

Advies

**Algemene Raad i.s.m.
Sectorraad Kunsten en Erfgoed
Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk
5 juni 2015**

Advies bij de Strategische Visienota Kunsten

In de context van de SARC adviseren twee sectorraden over de Strategische Visienota Kunsten. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed op vraag van de Vlaamse Regering en de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk op eigen initiatief. In de Strategische Visienota Kunsten zijn een aantal topics relevant en interessant voor sociaal-cultureel werk. Onder meer sociaal-artistiek werk en participatie, amateurkunsten, spreiding en culturele centra en kunsteducatie komen aan bod. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed heeft zijn advies afgeleverd op 23 april 2015 en kreeg de kans het in het Vlaams Parlement toe te lichten.

Het advies van de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk kan als complementair worden beschouwd op dat van de Sectorraad Kunsten en Erfgoed. Naast een aantal algemene bedenkingen, gaat het advies dieper in op kunsteducatie, cultuurcentra, participatie en sociaal-artistiek werk.

De Vlaamse Regering benadrukt terecht het belang van transversaliteit van het beleid. Met deze beide adviezen wordt alvast een aanzet gegeven voor wat betreft het kunstenbeleid en het sociaal-cultureel werk.

De SARC hoopt dat de Vlaamse Regering in de geest van deze brede, transversale benadering haar beleidslijnen verder uitzet, waarbij beide sectoren voluit hun eigen karakter en accenten inzetten voor een boeiend kunstenveld dat ertoe doet.

Wanneer we de adviezen naast elkaar leggen, merken we dat beide raden de Strategische Visienota Kunsten percipiëren als een stevige en goed gedocumenteerde nota die degelijk is onderbouwd en respect heeft voor diversiteit en nieuwe ontwikkelingen.

Beide wijzen ze echter ook op een aantal te weinig geconcretiseerde principes.

- De visie op de herziene relatie tussen het Vlaamse niveau en het lokale niveau naar aanleiding van de interne staatshervorming en het planlastendecreet komt slechts zijdelings aan bod in de visienota. Nochtans zal de impact ervan op de kunstensector en het sociaal-cultureel werk heel groot zijn. Men kan gerust spreken van een copernicaanse revolutie. Het zou goed zijn mocht de minister een duidelijke visie kunnen uitwerken over de rol van het Vlaamse bestuursniveau in het toekomstig cultuurbeleid.

- Beide sectorraden erkennen ook het belang van samenwerking. In de praktijk wordt er trouwens al veel gezocht naar mogelijke vormen van samenwerking. In de visienota is het niet helemaal duidelijk of de minister refereert naar samenwerking binnen of buiten de kunstensector. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk wijst in dit kader op een aantal gemiste kansen of aanknopingspunten om domeinoverschrijdende samenwerking vorm te geven.
- Wat kunsteducatie betreft, zijn de sectorraden - elk vanuit hun perspectief – verheugd over de plaats die de minister geeft aan kunsteducatie, maar waarschuwen ze toch voor de eenzijdige focus op het leerplichtonderwijs. Ook in andere levensfasen blijft immers de toegang tot kunsteducatie belangrijk.
- De Strategische Visienota Kunsten moet een richtinggevend kader vormen voor de besluitvorming over aanvragen van het Kunstendecreet, maar concrete richtlijnen hiervoor ontbreken in de nota. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk wijst bovendien op een aantal mogelijke risico's van het nieuwe beoordelingssysteem.

1. Advies van de Sectorraad Kunsten en Erfgoed

De Strategische Visienota Kunsten is een stevige en goed gedocumenteerde nota waarmee de minister meer duidelijkheid schept over de richting die hij uit wil met het kunstenbeleid. De alomvattende beschrijving van het brede Vlaamse kunstenlandschap in al zijn facetten getuigt van een degelijke sector kennis. Ze toont aan dat er rekening werd gehouden met veel van de actuele wensen en bekommernissen van de sectoren.

In het rekening houden met de verwachtingen van een brede waaier aan actoren ligt tegelijk ook een zwakte, nl. een tekort aan duidelijke accenten en keuzes.

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed stelt vast dat er rekening werd gehouden met verschillende van zijn aanbevelingen uit eerdere adviezen en het Memorandum 2014-2019, bv. rond culturele infrastructuur en internationaal cultuurbeleid.

Hij meent echter ook dat hij onvoldoende betrokken werd bij de opmaak van de strategische visienota. Op 15 januari 2015 bracht hij op eigen initiatief een advies uit ter voorbereiding van de strategische visienota. In dat advies beperkte hij zich tot vier prioritaire krachtlijnen, omdat hij in de veronderstelling was dat hij op een later moment nog een meer concrete inbreng zou kunnen leveren. In de Beleidsnota Cultuur 2014-2019 werd namelijk aangekondigd dat de visienota tegen midden februari aan de SARC zou worden voorgelegd, wat niet gebeurde. De minister organiseerde wel vijf focusgroepen met kunstenaars en experts uit de sector. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed betreurt dat hij niet de kans heeft gekregen om een rechtstreeks gesprek met de minister aan te gaan, bv. op basis van het advies ter voorbereiding van de strategische visienota.

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed wijst in onderstaand advies op enkele onduidelijkheden en discussiepunten. De sectorraad formuleert eerst enkele algemene opmerkingen bij de nota. Daarna volgen enkele puntsgewijze bemerkingen bij de verschillende onderdelen van deel II van de visienota.

1. Algemene opmerkingen

1.1. Een aantal algemene principes wordt onvoldoende geoperationaliseerd

Een aantal algemene principes, die de basis moeten vormen van de beleidsvisie op het kunstenveld, worden onvoldoende geoperationaliseerd.

De sectorraad denkt hierbij hoofdzakelijk aan de functies. De functiegerichtheid is de kern van het nieuwe kunstendecreet, waardoor de functies de pijlers van de beoordeling worden. Ze worden in algemene termen omschreven in art. 10, §2 van het decreet, maar een werkbare, praktijkgerichte invulling die duidelijkheid schept voor aanvragers ontbreekt vooralsnog.

Naast onduidelijkheid over wat verwacht wordt van de omschrijving van de invulling van de functies door de aanvragers, biedt de nota ook nog steeds onvoldoende indicaties voor het bepalen van de hoogte van het subsidiebedrag en de invloed die zowel het aantal als de eigen invulling van de functies al dan niet zullen hebben. De aandacht voor de functies ontwikkeling en reflectie in punt 1.3. van de visienota roept hierover vragen op. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vroeg al meermaals klaarheid te scheppen, meest recent in zijn advies van 15 maart 2014 over het uitvoeringsbesluit bij het Kunstendecreet:

“De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vraagt dringend duidelijkheid over de mogelijke (inhoudelijke én financiële) consequenties van de keuze voor de verschillende functies. Dit moet ten laatste in de visienota van minister worden uitgeklaard.”

Andere voorbeelden van onvoldoende geoperationaliseerde algemene principes zijn o.m. het begrip “samenwerking” (in verschillende contexten: binnen de kunsten tussen organisaties, kunstenaars en onderling; binnen het beleidsdomein CJSM met erfgoed- en media-actoren; beleidsdomeinoverschrijdend met onderwijs, welzijn, ruimtelijke ordening; tussen publieke en private actoren; op internationaal niveau, etc), het principe van het “verduurzamen van loopbanen van kunstenaars”, het keuzeprocess omtrent de bijkomende prioritaire landen en/of regio’s en de concretisering van cultural governance in de criteria voor het Kunstendecreet.

1.2. Onevenwicht tussen algemene en gedetailleerde passages

Op verschillende plaatsen in de visienota worden zeer algemene uitspraken gevolgd door gedetailleerde, concrete “voorbeelden”. De verhoudingen tussen deze passages zijn moeilijk in te schatten. Het is onduidelijk of de voorbeelden vooral ter illustratie van de algemene uitspraken dienen, dan wel dat ze worden aangehaald omdat ze onder het betreffende punt beleidsmatig prioritair zijn.

Enkele voorbeelden zijn: p. 44 – waar de samenwerking tussen literaire tijdschriften wordt aangehaald als voorbeeld van synergie en krachtenbundeling, p. 57 – waar de uitbouw van een ‘Huis van de Letteren’ aan bod komt en p. 60-61 – de voorbeelden m.b.t. spreiding.

1.3. Onduidelijkheid over de effecten van de bestuurlijke veranderingen

Het culturele veld staat voor grote bestuurlijke veranderingen: de overheveling van sectorale subsidies naar het Gemeentefonds en de overheveling van provinciale bevoegdheden naar het Vlaamse of lokale niveau. De visienota besteedt hier slechts beperkt aandacht aan, terwijl de veranderingen fundamentele gevolgen kunnen hebben.

De Vlaamse Regering hechtte op 30 maart 2014 haar tweede principiële goedkeuring aan een ontwerp van decreet tot wijziging van diverse decreten houdende de subsidiëring aan de lokale besturen. Dit ontwerpdecreet beperkt het toepassingsgebied van het Decreet Lokaal Cultuurbeleid tot de gemeenten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest/VGC en tot de faciliteitengemeenten in de Vlaamse rand rond Brussel. De SARC bracht advies uit over het voorontwerp van decreet op 27 februari 2015.

In de visienota verwijst de minister meermaals naar het Decreet Lokaal Cultuurbeleid en de cultuurcentra. Hij wil de cultuurcentra betrekken bij verschillende aspecten van het kunstenbeleid, o.m. om de productie en spreiding op elkaar af te stemmen. De sectorraad vindt dat een zeer positief voorstel, maar door het schrappen van de sectorale subsidies aan lokale besturen verdween een belangrijke hefboom. Dat wordt in de visienota slechts zijdelings aangehaald, en de minister gaat niet dieper in op hoe hij de cultuurcentra wil betrekken. De SARC gaf hiertoe enkele suggesties in zijn advies van 27 februari 2015 over productie en spreiding. Hij ziet o.m. zeker een rol voor de steunpunten en belangenbehartigers zoals LOCUS en VVC, Kunstenpunt en oKo. De positie en toekomst van de VVC zijn op dit moment onduidelijk, maar de sectorraad wil benadrukken dat de rol die de VVC opneemt als overkoepelend aanspreekpunt en overlegplatform voor de cultuurcentra blijvend moet worden opgenomen.

Ook de overheveling van provinciale taken naar ofwel het Vlaamse, ofwel het lokale niveau krijgt slechts beperkt aandacht. Op p.45 van de Beleidsnota Cultuur 2014-2019 lezen we hier over:

“De persoonsgebonden bevoegdheden van de provincies zullen overgeheveld worden naar ofwel het lokale niveau ofwel naar de Vlaamse overheid. De overheveling van deze taken en bevoegdheden gebeurt steeds met bijhorende budgettaire middelen, patrimonium, personeelsleden en rechten en verplichtingen.”

In zijn advies van 27 februari 2015 over de subsidiëring van lokale besturen stelde de SARC hier enkele vragen over, o.m. of differentiatie per regio mogelijk zou blijven en hoe Vlaanderen de regierol wil opnemen. Om een duurzaam toekomstpad te kunnen uitzetten, hebben de betrokken organisaties nood aan meer duidelijkheid.

1.4. Creatieve industrieën en het debat economie - cultuur

De creatieve sectoren krijgen in de strategische visienota veel aandacht, vnl. design en gaming. Het is onduidelijk of design en gaming worden aangehaald als sectoren binnen de kunsten, dan wel als voorbeelden van allianties met andere beleidsdomeinen.

Zowel design als gaming hebben een hoge commerciële factor. Het al dan niet meenemen van deze sectoren in het Kunstendecreet noopt op korte termijn tot een grondig debat over de verhoudingen tussen de sectoren (creatieve) economie en cultuur.

1.5. Ontbreken van enkele aspecten

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed mist in de nota enkele aandachtspunten waarvan hij had verwacht dat ze aan bod zouden komen.

- Concrete richtlijnen voor de beoordelaars:
De visienota bevat weinig concrete elementen waarop de beoordelaars zich kunnen baseren. Om tot coherente adviezen te komen over de verschillende commissies heen, zal het noodzakelijk zijn dat de beoordelaars een grondige briefing krijgen. De concrete invulling is een belangrijke opdracht voor de Adviescommissie Kunsten, maar zij kan deze taak slechts vervullen op basis van door de minister vooraf bepaalde accenten.
- Visie op geografische spreiding:
Als men de huidige geografische spreiding van de subsidies over Vlaanderen heen bekijkt, stelt men vast dat de provincies Vlaams-Brabant en Limburg in verhouding tot het inwonersaantal en in vergelijking met de andere provincies een kleiner deel ontvangen. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed had verwacht dat de minister hieromtrent in zijn visienota duidelijke richtlijnen zou uittekenen. De onevenredige geografische spreiding komt in de nota echter niet aan bod. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vraagt zich af of er – zoals in het verleden – nog een geografische herzetting kan gebeuren, afwijkend van de inhoudelijke en zakelijke adviezen, en indien van toepassing, hoe de minister en de Vlaamse Regering dit zullen motiveren.

1.6. Ongelijke vermelding van cijfers overheen de disciplines

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vindt het positief dat de omgevingsanalyse ruim cijfermateriaal bevat om de uitspraken te onderbouwen. Er wordt echter niet aangegeven waar deze cijfers vandaan komen. Bovendien worden over de ene discipline veel meer cijfers vermeld dan over de andere. Daardoor ontstaat een ongewenste perceptie van hiërarchie tussen de sectoren.

Daarnaast wenst de sectorraad er met nadruk op te wijzen dat niet enkel meetbare aspecten van belang zijn. In de omschrijving en beoordeling van de verschillende functies zijn ook niet-meetbare facetten van belang. (Dit is bv. zeer duidelijk voor de functie reflectie.) Het is positief om een aantal zaken met cijfers te kaderen, maar de facetten die niet of moeilijk meetbaar zijn (zoals kwaliteit en duurzaamheid), mogen hierdoor niet uit het oog worden verloren.

1.7. Muziek als onderdeel van de podiumkunsten

De laatste jaren hanteert het kunstenveld het begrip podiumkunsten *inclusief* de muziek. Het doet dat naar analogie met de ons omringende landen en de Franse Gemeenschap. De sectorraad pleit ervoor het onderscheid tussen podiumkunsten en muziek ook in het kader van het Kunstendecreet niet meer te maken, en muziek dus te beschouwen als onderdeel van de podiumkunsten naast theater, dans en muziektheater.

2. Puntsgewijze opmerkingen

1. Een dynamisch en divers kunstenveld

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vindt het positief dat men ondanks de keuzes de unieke dynamiek van het Vlaamse kunstenveld wil vrijwaren, dat men de diversiteit wil respecteren en dat er aandacht gaat naar zowel de grote als de kleine instellingen en de individuele kunstenaars.

Het is ook een goede zaak dat duidelijk en onomwonden wordt gesteld dat projectsubsidies geen alternatief mogen vormen voor werkingssubsidies en dat het onderscheid tussen beide 'zuiver en correct' zal toegepast worden.

2. Een kunstenveld met een centrale positie voor de kunstenaar

- De Sectorraad Kunsten en Erfgoed merkt in de passages m.b.t. muziek een grote focus op pop en rock muziek. Hij hoopt dat de klassieke muziek daardoor niet uit het oog zal worden verloren. Er is in de visienota bv. weinig aandacht voor de specifieke rol van componisten. Dit blijkt o.m. uit volgende opsomming:

“De kortlopende en meerjarige beurzen binnen het Kunstendecreet zijn zeer belangrijk voor scheppende kunstenaars (o.a. beeldend kunstenaars, muzikanten, ontwerpers, theatermakers, choreografen).” (p.32)

Componisten worden in deze rij niet vernoemd, terwijl muzikanten – toch veeleer uitvoerende dan scheppende kunstenaars – wel zijn opgenomen.

- *“Met het oog op crossovers over het domein van de kunsten heen, moedig ik ook residenties aan in hogescholen, universiteiten, gemeenten, bedrijven waar kunstenaars een werkruimte krijgen in ruil voor hun creatieve en vernieuwende input.” (p.32)*

Samenwerkingen met andere domeinen kunnen verrijkend zijn. Samenwerking is echter geen eenrichtingsverkeer en impliceert dat er ook een return, bv. financiële engagementen, vanuit de andere domeinen moet komen. Dit wordt in de visienota niet expliciet vermeld.

- *“Ik wil de kunstinstellingen en de kunstorganisaties met een werkingssubsidie wijzen op hun verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor talentontwikkeling en voor de uitbouw van duurzame carrières van kunstenaars.” (p.33)*

De kunstinstellingen hebben in vele gevallen reeds een sterke band met kunstenaars. Veel producties worden bv. opgezet met kunstenaars in de hoofdrol. De instellingen expliciet wijzen op hun verantwoordelijkheid zorgt voor een nog grotere zichtbaarheid van deze taak, waardoor kunstenaars sterker in hun schoenen staan als zij deze zorg van een instelling of organisatie opeisen. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vindt het positief dat dit is opgenomen in de visienota.

De sectorraad verwees in zijn advies van 15 januari 2015 ter voorbereiding van de strategische visienota ook naar deze verantwoordelijkheid van de instellingen. Hij deed toen een concreter voorstel om de zorg voor kunstenaars vanuit de instellingen en organisaties te bevorderen (p.3):

“Instellingen spelen een rol in de carrière van kunstenaars. Zij moeten daarom hun rol in elke fase van de carrière van een kunstenaar concreet omschrijven. Wat doet een instelling voor jong talent, voor een kunstenaar die ‘mid-career’ is, voor een ‘long-career’-kunstenaar,...? Wil een instelling voluit inzetten op toppers, op starters of op een mix? Welke positie neemt die instelling dan binnen zijn veld of discipline in?”

De sectorraad stelt voor om de carrière van kunstenaars in vier ontwikkelingsfases te bekijken. Dit wordt verder toegelicht onder punt 4.2.

- Wat betreft het sociaal statuut van de kunstenaar, is het volgens de Sectorraad Kunsten en Erfgoed eerst en vooral noodzakelijk om na te gaan in welke statuten kunstenaars voornamelijk werken, en wat de verschillen zijn tussen de verschillende disciplines. De mogelijke statuten zijn legio. Kunstenaars kunnen aan de slag als werknemer, als zaakvoerder in een vzw of andere rechtspersoon, zelfstandig in bijberoep, via een SBK, met opeenvolgende freelancecontracten, etc. De praktijk is zeer verschillend per sector en het debat heeft tot op heden een te grote focus op acteurs en muzikanten gehad. Er is echter ook nood aan een actuele inventarisatie voor beeldende kunstenaars, auteurs, illustratoren, componisten, etc.

3. Een kunstenlandschap met internationale uitstraling en ambitie

- De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vindt de aandacht voor het internationaal cultuurbeleid positief. Een aantal van de in de visienota voorgestelde beleidsopties komt overeen met de

aanbevelingen uit het advies *Grenzen doorbreken. Culturele belangen van de Vlaamse Gemeenschap* dat de SARC en de SARiV samen uitbrachten in mei 2014¹.

- De sterke positie van het Vlaamse kunstenveld in het buitenland is grotendeels organisch gegroeid. Het is goed om top-down kaders en prioriteiten te bepalen, maar het is ook belangrijk om bottom-up de organisaties en kunstenaars voldoende vrijheid te laten. Buitenlandse presentaties, bv. op festivals, van Vlaamse kunstenaars hebben een veel duurzamer resultaat wanneer het buitenlandse festival hier geen uitdrukkelijk gelabelde Vlaamse middelen voor ontvangt. Op die manier verwerven de uitgenodigde Vlaamse kunstenaars bekendheid louter om hun artistieke kwaliteiten, en is er geen risico dat zij niet meer worden uitgenodigd wanneer er geen middelen meer tegenover staan.
- Door de uitgebreide aandacht voor het internationale, vraagt de sectorraad zich af wat het evenwicht tussen de Vlaamse en de internationale ambities moet zijn. Waar ligt de grens tussen *te internationaal* en *niet internationaal genoeg*.

Onduidelijkheid hierover wordt mede gevoed door onderstaande passage uit de visienota:

“De mogelijkheid om de (goed onderbouwde en begeleide) stap naar het buitenland te zetten, moet relatief snel komen in de loopbaan van de kunstenaar of ontwikkeling van een organisatie. Anders riskeert men te blijven ‘hangen’ in het eigen (vaak te kleine) land.” (p.35)

De stap naar het buitenland moet relatief snel *kunnen* komen in de loopbaan van de kunstenaar. Internationale werking mag echter geen verplichting zijn en de mogelijkheden zijn bovendien per kunstendiscipline zeer verschillend. Het kunstendecreet stelt dit niet als voorwaarde (cfr. art 23, §2, 4° landelijke en/of internationale betekenis), behalve voor de erkenning als kunstinstelling.

- De minister wil de bilaterale samenwerking met Nederland consolideren en duurzaam versterken. De middelen van CVN worden geheroriënteerd naar gemeenschappelijk Vlaams-Nederlandse culturele activiteiten in derde landen. De sectorraad vindt dit positief, maar wil er wel voor waarschuwen dat samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland niet altijd evident is en de verwachtingen goed op elkaar moeten worden afgestemd. In dat opzicht wil de sectorraad aanbeveling 9 uit het gezamenlijk advies van de SARC en de SARiV herhalen.

“De Vlaamse overheid dient haar aansturende en controlerende rol m.b.t. de Vlaams-Nederlandse samenwerking actiever op te nemen. Zij moet deze intergouvernementele samenwerking inpassen in de eigen beleidsopties en deze samenwerking zelf voeden op basis van haar eigen beleidskeuzes.”

¹ <http://www.cjism.vlaanderen.be/raadcjism/AR/adviezen/20140528-advies-culturele-belangen.pdf>

4. Een ondernemend en slagkrachtig kunstenlandschap

4.1. De slagkracht van kunstenuorganisaties en –initiatieven versterken

- *“De toenemende werkingssubsidies resulteerden in een overproductie en versnippering binnen de Vlaamse kunstensector en de facto een reëel verminderde slagkracht van elke individuele organisatie.” (p.43)*

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed is niet van mening dat de overproductie het resultaat is van ‘toenemende werkingssubsidies’, maar eerder van een gebrek aan duidelijke keuzes in het verleden waardoor het aantal organisaties sterk is toegenomen met gelijkblijvende of zelfs gedaalde werkingssubsidies per organisatie. Bovendien is overproductie niet eigen aan de gesubsidieerde sector. Ook in de ‘vrije’ sector is sprake van een overproductie. Op deze problematiek werd in detail ingegaan in het SARC-advies van 27 februari 2015 over de productie van podiumkunsten en de spreiding ervan in de cultuurcentra.

- *“Versnippering aanpakken impliceert keuzes maken. Je kan niet alle (lovenswaardige) initiatieven financieel ondersteunen. Beter dan het beschikbare geld zo dun mogelijk te spreiden is het maken van **duidelijke keuzes**. [...] Keuzes maken betekent dat organisaties met een werkingssubsidie die een minder goede werking hebben en/of geen impact, relevantie en uitstraling op Vlaams niveau, een duidelijk signaal moeten krijgen en hun subsidies zullen verliezen.” (p.43)*

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed pleitte al eerder voor een uitstapregeling², maar tot op heden zijn nog geen dergelijke maatregelen getroffen. Bovenstaand citaat duidt echter aan dat de minister duidelijke keuzes wil maken, en de kans groot is dat een aantal organisaties hun werkingssubsidies zal verliezen. Het is daarom meer dan ooit noodzakelijk te voorzien in een humane uitstapregeling. In de eerste plaats voor de organisaties zelf, maar ook met aandacht voor de positie van de beoordelaars. Het bestaan van een dergelijke regeling zal het voor hen comfortabeler maken om scherpe keuzes te maken, zonder vrees sociale drama’s te veroorzaken.

- De minister wil samenwerking en afstemming tussen kunstenuorganisaties stimuleren. Op p.44 wordt een lange opsomming van mogelijke samenwerkingsvormen opgesteld. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed mist echter concretisering: hoe zullen de organisaties in deze samenwerkingen aangemoedigd, gefaciliteerd en financieel gesteund worden?

4.2. Ondernemerschap stimuleren

De term ‘ondernemerschap’ wordt geregeld in een dubbele betekenis gebruikt. Het begrip wordt bij onjuiste invulling door de kunstensector ervaren als een negatieve beoordeling, een

² o.m. in het advies van 21 december 2012 voor een toekomstig kunstenubeleid, in het advies van 4 oktober 2013 over het voorstel van nieuw kunstenudecreet en in het advies van 5 maart 2014 over het ontwerp van uitvoeringsbesluit bij het Kunstenudecreet.

onterechte veroordeling. De term roept dan weerstand op en voedt de vrees naar een beleid gericht op verdere vermarkting van de kunsten.

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed pleit daarom voor een gerichter woordgebruik en het te hebben over enerzijds **ondernemersgeest** en anderzijds **ondernemingsvaardigheden**.

Ondernemingsgeest houdt dan in wat geschetst wordt onder 'ondernemerschap' in de tweede paragraaf van p.43. Het is het geheel van eigenschappen die manifest aanwezig zijn in de kunstensector omwille van de eigenheid van het creatieve product, de altijd schaarse middelen, de nieuwsgierigheid en de scheppingsdrang.

Ondernemersvaardigheden zijn ondersteunende voorwaarden die vervuld moeten worden, maar niet noodzakelijk door de kunstenaar of organisatie zelf. Dit is een zodanig gespecialiseerd domein dat voortdurend in beweging is door nieuwe regelgeving en bevoegdheidsverschuivingen, dat dit onmogelijk beheerst kan worden in combinatie met de kunstenpraktijk. Het is een pleidooi voor betaalbare, bereikbare en sectorspecifieke kunstenpraktijkondersteunende organisaties zoals het Kunstenloket, Kunstenpunt, managementbureaus, SBK's, etc. Het Agentschap Ondernemen moet hierin een veel prominentere rol opnemen, niet alleen voor de creatieve industrieën, maar ook voor de kunstenaar / kunstenaarorganisatie in zijn/haar rol als ondernemer / werkgever / belastingplichtige / sociale zekerheid... De aangekondigde Routeplanner volstaat niet: er is nood aan aangepaste coaching, managementbegeleiding, administratieve ondersteuning op een laagdrempelige en betaalbare wijze (bijvoorbeeld door de instelling van een KMO-portefeuille voor kunstenaars en kunstenaarorganisaties).

Er kunnen verschillende accenten gelegd worden in de begeleidingsvormen van kunstenaars in hun artistieke en ondernemersvaardigheden naargelang de fase in hun carrièreontwikkeling.

- Voor (pré)starters: een aangepaste opleiding (ook in de hogescholen), toegankelijke informatie en coaching via ondersteunende organisaties en het Agentschap Ondernemen.
- Voor starters: ondersteuning door (middel)grote organisaties, kunstinstellingen en kunstenpraktijkondersteunende organisaties.
- Voor doorgroeiërs: presentatiemogelijkheden en reflectiebegeleiding, confrontatie met het buitenland via import.
- Voor 'mature' kunstenaars en organisaties: internationale export.

4.3. Aanvullende financiering stimuleren

In het kader van het 'Witboek aanvullende financiering' is het noodzakelijk om aanvullend op de geschetste bouwstenen (p. 48) grondig te peilen in bedrijven en sectororganisaties in welke vorm en onder welke voorwaarden inbreng in en ondersteuning van kunstenaarorganisaties, -projecten en kunstenaars mogelijk is. Een intense bevraging via de SERV lijkt een haalbare piste op korte termijn. Wat verwachten bedrijven als return, en in welke mate is dat compatibel met de verwachtingen van de culturele sector? Willen ze ook ruimte bieden voor experiment en niet-mainstream of is er enkel interesse voor kunst voor een breed publiek en maximale visibiliteit? Mag iets mislukken? Hoe autonoom is de artistieke vrijheid? Kunnen fiscale voordelen samenwerking bevorderen (cfr. tax shelter)? Zijn er bemiddelaars op de markt actief en genieten die het vertrouwen van de bedrijven én van de kunstenaars? Welke voorwaarden stellen kunstenaarorganisaties en kunstenaars aan deze samenwerking? En voelen ze zich daar goed bij?

4.5. Een complementair kunstenbeleid voeren

Het protocol met de steden en gemeenten blijft vaag. Ook de visienota scheidt niet meer duidelijkheid. Een helder complementair kunstenbeleid is voor de aanvragers nochtans fundamenteel. Hoe moeten zij de relatie met de stad of gemeente duidelijk maken in het aanvraagdossier, en welk effect zal deze relatie hebben op de subsidies?

4.9 Duurzame investeringen in infrastructuur

De sectorraad is tevreden dat elementen van zijn advies van 17 januari 2014, *Bouwen aan culturele ruimtes*, gevolgd wordt en er een volledig infrastructuuroverzicht zal worden gemaakt. Dit overzicht is een eerste belangrijke stap naar een duurzaam, goed onderbouwd en overkoepelend beleid voor culturele infrastructuur.

4.10. Digitale inhaalbeweging maken

In de Beleidsnota Cultuur 2014-2019 (p.30) heeft de minister het in dit verband over een nieuwe organisatie:

“Voor een ruimere en duurzame invulling van een digitale ondersteuningsopdracht naar gemeenten is er nood aan een nieuwe organisatie van waaruit het lokaal cultuurbeleid sectoroverschrijdend en met een hoge maatschappelijke relevantie zijn betekenis kan herdefiniëren en versterken. Deze organisatie bestaat uit de samenvoeging van het instrumentele (Bibnet) en het inhoudelijke (LOCUS) en zal de verkokering tussen sectoren en disciplines opheffen.”

Deze nieuwe organisatie zou ook een rol van betekenis kunnen spelen in de kunstensector. Hier wordt echter geen melding van gemaakt.

5. Een breed toegankelijk kunstenlandschap

- De Sectorraad Kunsten en Erfgoed vindt de ruime aandacht voor kunsteducatie positief, en hoopt dat die zich zal weerspiegelen in de honorering van de subsidieaanvragen. In de tekst ligt – ondanks de titel *Investeren in kunsteducatie als levenslang leren* – evenwel een te eenzijdige focus op het leerplichtonderwijs. De sectorraad wil benadrukken dat kunsteducatie ook in de andere levensfasen noodzakelijk is.
- *“Ook voor de andere kunsten is het belangrijk om de traditionele schoolvoorstellingen of -museumbezoeken te overstijgen, en nieuwe programma’s voor kunsteducatie te ontwikkelen.” (p.65)*

De Sectorraad Kunsten en Erfgoed steunt de doelstelling tot het ontwikkelen van nieuwe programma’s, maar het is onduidelijk hoe die programma’s zich moeten verhouden tot de

“traditionele schoolvoorstellingen of –museumbezoeken”. De sectorraad wil ervoor pleiten deze nieuwe programma’s *naast* de traditionele bezoeken te plaatsen, en de traditionele bezoeken niet af te schaffen.

2. Advies van de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk

De Strategische Visienota Kunsten is een verfijning van de beleidsnota Cultuur wat betreft Kunsten en houdt rekening met de beleidslijnen van het Vlaams Regeerakkoord. Het is een richtinggevend kader voor de besluitvorming over de aanvragen binnen het Kunstendecreet en moet ook een aantal beleidsopties bevatten.

Ondanks de gerichtheid op Kunsten zijn er ook topics relevant en interessant voor sociaal-cultureel werk. Onder meer sociaal-artistiek werk en participatie, amateurkunsten, spreiding en culturele centra en kunsteducatie komen in de nota aan bod. Het is de opdracht van de SARC om vanuit een transversale bril te kijken naar cultuurbeleid in brede zin. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk geeft een aantal overkoepelende algemene bedenkingen en een aantal sectorspecifieke opmerkingen.

Net als de Sectorraad Kunsten en Erfgoed, vindt de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk de Strategische Visienota Kunsten een stevige en goed gedocumenteerde nota. De nota is degelijk onderbouwd en heeft respect voor diversiteit en nieuwe ontwikkelingen.

1. Algemene bedenkingen

1.1. Transversaal beleid en samenwerking met sectoren

De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk is zich ervan bewust dat de Strategische Visienota Kunsten binnen het Kunstendecreet kadert. De nota ambieert echter – in tegenstelling tot de Beleidsnota Cultuur waar expliciet werd ingezet op verbindend werken tussen deelsectoren – geen concrete cultuurbrede benadering van het veld. De Strategische Visienota Kunsten legt op een aantal plaatsen wel de nadruk op domeinoverschrijdende samenwerking, echter zonder concrete invulling. Zo biedt de visienota weinig praktijkgerichte kapstokken voor structurele toenadering en samenwerking tussen deelsectoren.

Op een aantal plaatsen ziet de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk gemiste kansen tot aansluiting met het sociaal-culturele veld, op andere plaatsen blijft de link eerder vaag.

- Onder de titel ‘investeren in kunsteducatie als levenslang leren’ op pag. 64 lezen we:

“Momenteel wordt inhoudelijke ondersteuning op het vlak van kunsteducatie op een gefragmenteerde en onevenwichtige manier ingevuld en opgenomen door diverse actoren waaronder kunsteducatieve organisaties, steunpunten, netwerken, kunstorganisaties en cultuurcentra. Ik wil werk maken van een werkbare rolverdeling tussen deze actoren en de ondersteuning beter op elkaar afstemmen, coördineren en daar waar nodig aanvullen.”

De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk vindt dit een positief signaal. Er is nood aan een transversaal beleid en een duidelijke rolverdeling m.b.t. kunsteducatie. De sectorraad wijst in dit kader op de passages uit de Beleidsnota’s Cultuur en Jeugd over een netwerk dat het cultureel leren binnen de bevoegdheden kunsten (inclusief amateurkunsten), media, cultureel erfgoed, sociaal-cultureel werk en jeugd verbindt, en waar nodig een brug slaat naar de sectoren sport, welzijn, onderwijs en werk.

- Op pag.25 wordt de expertise van kunsteducatieve organisaties erkend:

"[...] Hun expertise vormt een onmisbaar onderdeel van een complementair kunstenveld. Dat kan nog versterkt worden door in nog grotere mate kennis en ervaring uit te wisselen tussen deze organisaties en andere structuren."

Kunsteducatieve organisaties worden dus beschouwd als deel van een complementair kunstenveld. Het is echter onduidelijk wat met deze samenwerking met andere structuren wordt bedoeld. Wordt de samenwerking verengd tot de kunsthuizen, of is er ook samenwerking mogelijk met andere sectoren?

- De minister pleit om de samenwerking tussen cultuur en het hoger kunstonderwijs te versterken (pag. 34). De kunststudenten moeten een individueel parcours kunnen uitstippelen dat aansluit bij de artistieke praktijk. In deze context wordt het belang van een koppeling met het beroepenveld benadrukt. In de tekst is echter geen sprake van de beroepenvelden kunsteducatie en sociaal-artistiek werk. Het is wenselijk dat het hoger kunstonderwijs afgestudeerden ook voorbereidt op het werken in deze sectoren, en dus niet enkel op een tewerkstelling binnen de Kunsten of het DKO. Zo moet er bijvoorbeeld meer aandacht zijn voor cross-overs en de maatschappelijke functie van kunst. Afgestudeerden hebben nog onvoldoende feeling om in de non-formele kunsteducatieve sector of de sociaal-artistieke sector aan de slag te gaan.
- Om te komen tot brede kunstparticipatie zal worden ingezet op duurzame samenwerkingsverbanden met andere beleidsdomeinen (o.a. cultuur, media, jeugd, onderwijs, welzijn), zo lezen we op pag. 59. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk had graag gezien dat hier de amateurkunsten en het sociaal-cultureel werk expliciet werden vermeld.
- De beschreven samenwerking tussen cultuur en onderwijs (pag. 64) is onvolledig. De minister geeft enkele voorbeelden over film, muziek en schoolvoorstellingen, maar er is geen enkele verwijzing naar eerder werk en voorstellen zoals het rapport Bamford, het rapport Gedeeld Verbeeld, het onderzoek Cultuur in de Spiegel, de samenwerking tussen ACCE en de CANON Cultuurcel. De samenwerking tussen cultuur en onderwijs staat in de realiteit verder dan de beschrijving in de Visienota.
- Ook wat de amateurkunsten betreft blijft de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk op zijn honger zitten. In de Beleidsnota Cultuur wordt toenadering met jeugd, kunsteducatie, DKO en professionele kunsten vernoemd. In de Visienota Kunsten wordt jammer genoeg niet gepusht om vanuit het Kunstendecreet samen te werken met de amateurkunsten. Nochtans is een samenwerking tussen beide zeer waardevol en boeiend.
- De voorbeeldfunctie van de Vlaamse Kunstinstituten wordt in de visienota sterk benadrukt. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk vraagt dat deze instituten ook inzake participatie hun voortrekkersrol opnemen. Het aanspreken van alle aanwezige bevolkingsgroepen maakt deel uit van hun maatschappelijke rol als Vlaamse Kunstinstituut. De Vlaamse overheid mag in dit kader ook duidelijke engagementen vragen in de beheersovereenkomsten (bv openstellen aanbod aan kansentarief, expertise in publiekswerking, aandacht voor maatschappelijk relevante thema's, etc.).
- Bij het evenwicht tussen projectsubsidies en structurele subsidies is er blijvende aandacht nodig voor kleinschalige initiatieven die niet noodzakelijk ontstaan binnen de kunsten, maar wel aansluiting/ondersteuning zoeken via partnerprojecten (bv. kleinschalige participatieprojecten).

1.2. Functiegerichte beoordeling

De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk wijst op twee mogelijke effecten van het nieuwe beoordelingssysteem.

Voortaan vormen de functies de pijlers van de beoordeling. Het is niet ondenkbaar dat aanvragers geneigd zullen zijn om zich te specialiseren in de kerntaken. Zo dreigt bijvoorbeeld het risico dat organisaties hun educatieve taak niet langer op de voorgrond plaatsen vanuit de *less is more* gedachte. De volwaardige uitbouw van taken waar de afgelopen jaren op werd ingezet, kan door deze wijze van beoordeling opnieuw onder druk komen. Organisaties zullen minder geneigd zijn om risico's te nemen, zeker in de context van dreigende besparingen.

Het is bijvoorbeeld belangrijk dat er in organisaties een brede visie rond kunsteducatie is. Kunsteducatieve organisaties kunnen worden ingezet om kunsteducatie binnen te brengen in andere organisaties. Uiteraard moeten deze organisaties dan over voldoende middelen beschikken om de uitbesteding van deze taak op te vangen.

Bovendien worden de gemengde beoordelingscommissies samengesteld a.d.h.v. de gekozen discipline en functie. Indien een aanvrager inzet op meerdere functies ontstaat op die manier een diverse groep beoordelaars met expertise in een bepaalde functie. De visienota biedt onvoldoende kaders voor de beoordelaars om tot coherente adviezen te komen over de beoordelingscommissies heen. Beoordelingen kunnen zo in de praktijk zeer verschillend verlopen.

De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk vraagt een zorgvuldige samenstelling van de beoordelingscommissies, met aandacht voor aanvullende expertise. Indien bepaalde elementen bij de beoordeling ondergesneeuwd zijn, is het bovendien een politieke verantwoordelijkheid om deze - voor de finale beoordeling - voldoende te belichten.

2. Sectorspecifieke opmerkingen

2.1. Kunsteducatie

- In de omgevingsanalyse (pag. 25) wordt het doel van kunsteducatie als volgt beschreven:

“Kunsteducatie is een vorm van levenslang leren en gaat niet alleen over kunst met haar intrinsieke kenmerken, maar ook over wat zich afspeelt tussen kunst en de omgeving, de context, het publiek, het individu. Dat proces is een leerproces. Niet de kunsten zelf, maar het individu en het leerproces staan centraal.”

Deze omschrijving is een correcte weergave van Kunsteducatie. Verderop wordt kunsteducatie echter gelijkgesteld aan toeleiding tot de Kunsten, wat conceptueel niet correct is. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk wijst erop dat deze omschrijving bij uitbreiding of verbinding met andere sectoren buiten het Kunstendecreet te eng is.

Op pag. 59 lezen we de ambitie om de geletterdheid rond kunst bij een breder publiek te ontwikkelen. Dit is in essentie kunsteducatie, toch wordt de kunsteducatieve sector hier niet vermeld.

- De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk wijst op de sterke focus op muziek en beeldende kunst als disciplines en kinderen en jongeren als doelgroep. Een verruiming is hier aangeraden. Zeker bij de eenzijdige focus op kinderen en jongeren zijn vraagtekens te plaatsen. Deze focus is enerzijds verdedigbaar; de gevoeligheid voor kunst ontwikkelt best op jonge leeftijd. Anderzijds mag kunsteducatie zich niet exclusief tot deze jonge doelgroep

richten. Ook volwassenen moeten voldoende kansen krijgen om in te stappen. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk vraagt om hier aandacht voor te hebben en dit budgettaire in verhouding te plaatsen.

De minister pleit voor lokaal verankerde vormen van kunsteducatie die verbindend te werk gaan vanuit de outreach-gedachte (pag. 64). Het is niet duidelijk wat de minister concreet bedoelt. De omschrijving blijft vaag, zo is het bijvoorbeeld onduidelijk of de middelen van het lokale of Vlaamse niveau zullen komen en hoe dit georganiseerd zal worden. In welke mate zullen cultuurcentra nog inzetten op cultuureducatie? Wordt het educatieve werk losgelaten? Gezien de context van bestuurlijke hervormingen, waarbij lokale instellingen steeds meer op het tandvlees komen te zitten, is dit een aandachtspunt voor het beleid.

- Op Pag. 64 in de visienota lezen we:

“Gegeven het grote belang van kwaliteitsvolle kunsteducatie (binnen en buiten het onderwijs), is het vanzelfsprekend dat er vele en sterke schouders onder worden gezet. Momenteel wordt inhoudelijke ondersteuning op het vlak van kunsteducatie op een gefragmenteerde en onevenwichtige manier ingevuld en opgenomen door diverse actoren waaronder kunsteducatieve organisaties, steunpunten, netwerken, kunstorganisaties en cultuurcentra. Ik wil werk maken van een werkbare rolverdeling tussen deze actoren en de ondersteuning beter op elkaar afstemmen, coördineren en daar waar nodig aanvullen.”

In het kader van een gecoördineerde inhoudelijke ondersteuning op het vlak van kunsteducatie verwijzen we graag naar een advies van de SARC en naar de beleidsnota's Cultuur en Jeugd, die ons inziens de juiste richting uitgaan:

- Het gezamenlijke advies van VLOR, SARC en Vlaamse Jeugdraad van 29 maart 2012 omtrent de nota “Groeien in Cultuur” stelt:
“De raden steunen de oprichting van regionale expertisenetwerken voor cultuureducatie. Opnieuw beklemtonen de raden dat dergelijke netwerken zinvol zijn voor zover ze vanuit lokale/regionale behoeften kunnen groeien. Daarnaast wijzen ze ook op de herhaalde vraag vanuit de cultuursector naar expertisenetwerken op Vlaams niveau die focussen op kennis- en ervaringsuitwisseling, zelfregulerend en bottom-up werken en sector- en discipline-overschrijdend zijn. Het bestaande netwerk Vitamine C verdient dan ook een volwaardige ondersteuning.”
- In zijn beleidsnota cultuur 2014-2019 en in zijn beleidsnota Jeugd 2014-2019, stelt minister Gatz het volgende:
*“6.1. OD 1 Vanuit een integrale visie op cultuureducatie en cultuurparticipatie de beleidsinstrumenten optimaliseren op basis van en door implementatie van relevante onderzoeksresultaten en conceptnota's
Met de conceptnota's 'Groeien in cultuur' en 'Doorgroeien in cultuur' werd tijdens de vorige legislatuur vanuit cultuur, jeugd en onderwijs een stap vooruit gezet naar een gezamenlijk beleidskader cultuureducatie voor kinderen, jongeren en volwassenen. Dit verdient verdere uitvoering. Het is mijn betrachting om een netwerk uit te bouwen dat het cultureel leren binnen mijn bevoegdheden kunsten (inclusief amateurkunsten), media, cultureel erfgoed, sociaal-cultureel werk en jeugd verbindt, en waar nodig een brug slaat naar de sectoren sport, welzijn,*

onderwijs en werk. Hierbij kunnen we de Vlaamse praktijk verrijken met een internationale dimensie en vice versa."

De Sectorraad Sociaal-Cultureel werk vraagt om de terechte doelstellingen in de beleidsnota's Cultuur en Jeugd en in Strategische Visienota Kunsten concreet invulling te geven.

2.2. Cultuurcentra

De cultuur- en gemeenschapscentra worden in de Visienota Kunsten meermaals vermeld. Zeker wat spreiding betreft, wordt gewezen op de gedeelde verantwoordelijkheid van makers en spreiders. Wanneer het gaat over spreiding door cultuurcentra moet een duidelijke rolverdeling worden uitgewerkt rekening houdend met de huidige context en uitdagingen van bestuurlijke hervormingen. Niet alleen de lokale werking van cultuurcentra komt onder druk. Ook op regionaal niveau moet gezocht worden naar een werkbare rolverdeling tussen besturen en organisaties binnen en buiten het Kunstendecreet.

2.3. Sociaal-artistiek werk

De tekst bevat weinig concrete engagementen wat betreft sociaal-artistiek werk als praktijk en werkveld. Uit de tekst blijkt dat de minister het sociaal-artistiek werk een eigen plaats wil geven in het kunstenlandschap maar deze zoektocht blijft hangen in een eerder conceptuele en academische beschrijving, zonder concrete linken naar het werkveld. De sectorraad wijst op prioritaire elementen uit de beleidsnota's zoals stedelijkheid en kansengroepen die in sociaal-artistiek werk worden samengebracht en in de praktijk zeer veel kansen bieden. Sociaal-artistiek werk verdient dan ook de nodige groeirimte en specifieke ondersteuning.

2.4. Participatie

Participatie wordt als domeinoverschrijdende functie beschouwd. In de landschapstekening blijft de beschrijving echter zeer beperkt. Sociaal-cultureel werk, participatieprojecten, kunstprojecten vanuit onderwijs en welzijn, etc. worden niet vernoemd.

Ook in deel 2 wordt de participatielijn niet echt uitgewerkt. De nadruk ligt sterk op brede en algemene maatregelen; het hoofdstuk gaat vooral in op de spreiding van het huidige aanbod en verbreding van het publiek via algemene campagnes (bv. Kunstendag voor kinderen). Deze engagementen garanderen echter geen bereik van kansengroepen.

Belangrijk en positief voor participatie, is de aandacht voor duurzame samenwerkingsverbanden met andere beleidsdomeinen en voor participatie binnen de organisatie. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk vraagt om hierover concrete en richtinggevende voorstellen te geven zoals:

- Inzetten en stimuleren van outreachend werken: cultuuraanbieders stimuleren om een aanbod op locatie te voorzien, brug- en tussenfiguren inzetten, uitwisselen van expertise met betrokken sectoren zoals welzijn, onderwijs en sociaal-cultureel werk.
- Inzetten op contexten van informeel leren en ontmoeting, kansengroepen sluiten immers moeilijk aan bij een formeel aanbod.
- Inzetten op een persoonsgerichte benadering, rekening houdend met de noden en leefwereld van verschillende doelgroepen.
- Stimuleren van brede samenwerkingsverbanden met diverse partners.
- Wegwerken van ingebouwde drempels binnen het aanbod op vlak van inhoud, communicatie, prijszetting, bereikbaarheid, bruikbaarheid, etc.

Namens de Algemene Raad,
Luk Verschueren, algemeen voorzitter
Iris Van Riet, algemeen secretaris

Namens de Sectorraad Kunsten en Erfgoed,
Heidi De Nijn, voorzitter
Herman Baeten, ondervoorzitter
Lieselotte Moortgat, secretaris

Namens de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk,
Frie De Greef, voorzitter
Dirk Verbist, ondervoorzitter
Liesbeth Lemiere, secretaris